2026-yil
7-son

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI

ILMIY - METODIK

JURNALI

saen.uz

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
7-son

Bosh muharrir:
Shoumarov G‘ayrat Bahromovich, psixologiya fanlari doktori, akademik

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Qodirov Umarali Do‘stqobilovich, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Mas’ul kotib:
Muqimov Alisher

Texnik muharrir:
Qarshiyev Jamshid Murotaliyevich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.

TAHRIR HAY’ATI:

01.00.00 – FIZIKA-MATEMATIKA FANLARI
Ayupov Shavkat Abdullayevich, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
A’zamov Abdulla, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
Zohidov Erkin A’zamovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

02.00.00 – KIMYO FANLARI
Normaxamatov Nodirali Soxobataliyevich, kimyo fanlar doktori, professor
Tojibayev Komiljon Sharobitdinovich, kimyo fanlar doktori, akademik

03.00.00 – BIOLOGIYA FANLARI
Abdurahmonov Ibrohim Yo‘lchiyevich, biologiya fanlari doktori, akademik
Sulaymonov Botirjon Abdushukurovich, biologiya fanlari doktori, akademik

04.00.00 – GEOLOGIYA-MINERALOGIYA FANLARI
Fayziyev Abdulhaq Radjabovich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor
Husanov Sultonboy To‘xtayevich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor

05.00.00 – TEXNIKA FANLARI
Allayev Qahramon Rahimovich, texnika fanlari doktori, akademik
Majidov Inom Urishevich, texnika fanlari doktori, professor
Turobjonov Sadritdin Maxamatdinovich, texnika fanlari doktori, akademik
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

06.00.00 – QISHLOQ XO‘JALIGI FANLARI
Namozov Shodmon Ergashovich, qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, akademik
Shoumarov Hikmat Bahromovich, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, professor

07.00.00 – TARIX FANLARI
Ziyo Azamat Hamid o‘g‘li, tarix fanlari doktori, akademik
Sagdullayev Anatoliy Sagdullayevich, tarix fanlari doktori, akademik
Yusupova Diloram Yunusovna, tarix fanlari doktori, akademik

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI
Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, iqtisod fanlari doktori, akademik
Musayev Behzod Anvarovich, iqtisod fanlari nomzodi
To‘xliyev Nurislom, iqtisod fanlari doktori, akademik
G‘ulomov Saidahror Saidahmedovich, iqtisod fanlari doktori, akademik

09.00.00 – FALSAFA FANLARI
Nazarov Qiyom Normirzayevich, falsafa fanlari doktori, professor
Saifnazarov Ismoil Saifnazarovich, falsafa fanlari doktori, professor

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI
Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor
Sirojiddinov Shuhrat Samariddinovich, filologiya fanlari doktori, akademik
Xidirov Rajab Gulmatovich, filologiya fanlari nomzodi, dotsent (Tojikiston)

11.00.00 – GEOGRAFIYA FANLARI
Nigmatov Asqar Nigmatullayevich, geografiya fanlari doktori, professor
Tojiyeva Zulxumor Nazarovna, geografiya fanlari doktori, professor

12.00.00 – YURIDIK FANLAR
Rustamboyev Mirzayusuf Hakimovich, yuridik fanlar doktori, professor
Saidov Akmal Xolmatovich, yuridik fanlar doktori, akademik
Xolmo'minov Jumanazar Toshtemirovich, yuridik fanlar doktori, professor
Qodirov Bobiromon Bekmurodovich, yuridik fanlar doktori, professor

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI
Djurayev Risboy Haydarovich, pedagogika fanlari doktori, akademik
Ibraimov Xolboy, pedagogika fanlari doktori, akademik
Musurmonova Oynisa, pedagogika fanlari doktori, professor
Umarov Bahrom Norboyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

14.00.00 – TIBBIYOT FANLARI
Akilov Xabibulla Ataullayevich, tibbiyot fanlari doktori, professor
Nazirov Feruz Gafurovich, tibbiyot fanlari doktori, akademik

15.00.00 – FARMATSEVTIKA FANLARI
Abdullabekova Viloyat Nurillabekovna, farmatsevtika fanlari doktori, professor
Tulaganov Abduqodir Abdurahmonovich, farmatsevtika fanlari doktori, professor

16.00.00 – VETERINARIYA FANLARI
Daminov Asadullo Suvonovich, veterinariya fanlari doktori, professor
Jabborov Shuhrat Abdumajidovich, veterinariya fanlari doktori, professor
G'afurov Aktam G'afurovich, veterinariya fanlari doktori, professor

17.00.00 – SAN'ATSHUNOSLIK FANLARI
Ahmedova Nigora Rahimovna, sanatshunoslik fanlari doktori, professor
Hakimov Akbar Abdullayevich, san'atshunoslik fanlari doktori, akademik

18.00.00 – ARXITEKTURA
Nozilov Dodo Avazovich, arxitektura fanlari doktori, professor
Uralov Axtam Sindarovich, arxitektura fanlari doktori, professor

19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI
Abdusamatov Hasanboy Usmonjon o'g'li, psixologiya fanlari doktori, professor
Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor
Karimova Vasila Mamanosirovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Halimova Mashraboy Vohidovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Lazar Drajeta, psixologiya fanlari doktori, professor, Belgrad, Serbiya
Karpinskiy Konstantin Viktorovich, psixologiya fanlari doktori, professor, Grodno, Belarussiya
Suletbayeva Ella Serikbayevna, psixologiya fanlari doktori, dotsent

22.00.00 – SOTSIOLOGIYA FANLARI
Bekmurodov Mansur Bobomurodovich, sotsiologiya fanlari doktori, professor
Toshmuhamedova Dilorom Gafurdjanovna, sotsiologiya fanlari doktori

23.00.00 – SIYOSIY FANLAR
Fayzullayev Alisher Omonullayevich, siyosiy fanlar doktori, professor
Hasanov Otabek Abdurashidovich, siyosiy fanlar doktori
Paxrutdinov Shukritdin Ilyasovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Omonov Baxtiyor Axtamovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Quronboyev Qahramon Qo'chqorovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Avazov Komil Xolliyevich, siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori

24.00.00 – ISLOMSHUNOSLIK FANLARI
Ibrohimov Ne'matulla, filologiya fanlari doktori, akademik
Islomov Zohidjon Mahmudovich, filologiya fanlari doktori, professor

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI JURNALI
2026-yil 7-son

UDK 792.2:82-2

EPOSNING DRAMATIK EVRILISHI: “ALPOMISHNING QAYTISHI” PYESASINING SAHNAVIY TALQINLARI VA SSENOGRAFIK TAHLILI

Mohlaroy Ahmedova
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi San’atshunoslik instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada "Alpomish" dostonining dramaturg Usmon Azim tomonidan pyesaga moslashtirilishi va o‘zbek teatrlarida sahnalashtirilishi tahlil etilgan. Andijon, Sirdaryo, Surxondaryo va Muqimiy teatrlarida sahnalashtirilgan "Alpomishning qaytishi" spektakllari qiyosiy o‘rganilib, ulardagi rejissura, ssenografiya, musiqiy bezak va aktyorlik mahorati tanqidiy baholangan. Tadqiqot teatrshunos va soha mutaxassislari uchun muhim amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: Alpomish, Usmon Azim, dramatik doston, teatr estetikasi, rejissura talqini, ssenografiya, ichki konflikt, katarsis, qiyosiy tahlil, sahna plastikasi, an’anaviy baxshichilik.

DRAMATIC TRANSFORMATION OF THE EPIC: STAGE INTERPRETATIONS AND SCENOGRAPHIC ANALYSIS OF THE PLAY "THE RETURN OF ALPOMISH"

Abstract. The article analyzes the stage adaptation of the epic "Alpomish" by playwright Usmon Azim and its production in Uzbek theaters. Through a comparative study of the performance "The Return of Alpomish" staged in the Andijan, Syrdarya, Surkhandarya, and Muqimi theaters, the study evaluates directing, scenography, music, and acting skills. The research holds practical value for theater critics and performing arts specialists.

Keywords: Alpomish, Usmon Azim, dramatic epic, theater aesthetics, directorial interpretation, scenography, internal conflict, catharsis, comparative analysis, stage movement, traditional bakhshi.

ДРАМАТИЧЕСКАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЭПОСА: СЦЕНИЧЕСКИЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ И СЦЕНОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПЬЕСЫ «ВОЗВРАЩЕНИЕ АЛПОМЫША»

Аннотация. В статье анализируется сценическая адаптация эпоса «Алпомыш» драматургом Усмоном Азимом и её постановка в узбекских театрах. На основе сравнительного анализа спектаклей «Возвращение Алпомыша» в театрах Андижана, Сырдарьи, Сурхандарьи и им. Мукими

оцениваются режиссура, сценография, музыкальное оформление и актерская игра. Исследование имеет практическое значение для театроведов и специалистов сферы.

Ключевые слова: Алпомыш, Усмон Азим, драматический дастан, театральная эстетика, режиссерская интерпретация, сценография, внутренний конфликт, катарсис, сравнительный анализ, сценическая пластика, традиционное искусство бахши.

Adabiyotshunoslik va teatrshunoslik nazariyasi nuqtayi nazaridan, doston (epos) va drama tubdan farq qiluvchi ikki xil estetik tabiatga ega. Doston – voqea-hodisalarni keng ko‘lamda, asosan, tavsifiy-bayoniy vositalar hamda xronologik ketma-ketlikda aks ettiruvchi epik janrdir. Dramaturgiya esa, voqelikni harakat va keskin ziddiyatlar orqali namoyon etadi. Shu nuqtayi nazardan, Usmon Azimning “Alpomishning qaytishi” pyesasida qadimiy xalq eposi shunchaki sahnaga ko‘chirilmaydi, balki o‘ziga xos "dramatik doston" janriga evriladi. Folklor janrining sahnada talqin qilinishi va qadimiy eposning teatr qonuniyatlari asosida qayta tug‘ilishi o‘zbek teatrchiligida muhim estetik yangilik bo‘ldi.

Folklor janriga xos asarning dramaturgik jihatdan qayta ishlanishi jarayonida voqealar xronikasi qisqarib, ichki psixologik konfliktlar markazga chiqadi. Teatr estetikasi doston qahramonlarining epik ulug‘vorligini murakkab insoniy zaifliklar va iztiroblar bilan boyitadi; personajlarning tirik, biologik va psixologik mavjudot sifatidagi qiyofasini shakllantiradi. Dramaturg dostonning tashqi dinamikasidan ko‘ra, uning tagmatnidagi ma’naviy-axloqiy muammolarni ochishga va bugungi tomoshabinda “katarsis” ya’ni “ruhiy poklanish” tuyg‘usini uyg‘otishga intiladi.

Usmon Azim an’anaviy doston syujetini o‘zgartirib, uni psixologik va falsafiy drama shakliga soladi. Masalan, klassik dostonda asosiy konflikt qahramon yoki tashqi dushman o‘rtasida bo‘lsa, ushbu dramada konflikt ichki va ijtimoiy xarakterga ega. Alpomish shunchaki dushmanlar bilan olishmaydi, u unutulganlik hissi va "zamon zayliga qarab o‘zgarib qolgan odamlar" bilan kurashadi. Xususan, bosh qahramon Alpomishni eng ko‘p qayg‘uga solgan ham mana shular edi. U zindonda o’tirganida eng yaqin do’sti Qorajonning Alpomish dushmani Ultontoz xizmatiga o’tib yasovullik qilishi, avvallari o‘z qo‘l ostida xizmat qilib tuz yegan mulozimlarning endi boshqa hukmdor atrofida girdikapalak bo‘lib yurganidan og‘rinadi. Aynan mana shu ruhiy kechinmalari bosh qahramonning ichki kolliziyalarini harakatlantiruvchi asosiy kuchga aylanadi.

“Alpomishning qaytishi” pyesasi o‘zbek teatrlarida eposni dramatik asarga aylantirish yo‘lidagi etiborga Molik hodisa sifatida e’tirof etildi. Dramaturg eposning so‘nggi sahnalarini – Alpomishning qalmoqlar yurtidan qaytishini syujet o‘zagi – ekspozitsiya va tugun nuqtasi qilib oladi. Teatrshunos olim T. Bayandiyev yozganidek: “Bu syujet chizig‘i nafaqat tarixiy, balki chuqur falsafiy ma’noga ega bo‘lib, tomoshabinlarni asar qahramonlari kechinmalari, ruhiyati va hayot falsafasi bilan yaqindan tanishtiradi” [1. B.4].

Folklor janriga oid asarning ko‘p variantli tabiati drama yaratishda dramaturg uchun ham, sahnalashtirish jarayonida rejissyorlar uchun ham keng ijodiy imkoniyatlar ochib beradi. Ma’lumki, ushbu dostonning qirqdan ortiq o‘zbekcha variantlari xalq baxshilaridan yozib olingan va o‘rganilgan. To‘ra Mirzayevning ta’kidlashicha, “Alpomish” dostoni xalqimizning milliy o‘zligini anglashida muhim o‘rin tutuvchi, millat birligi, el-yurt farovonligi va vatan ravnaqi g‘oyalarini o‘zida mujassam etgan buyuk epik yodgorlikdir” [2.B.3-4]. Pyesa va uning sahnaviy talqinlari uchun esa dostonning eng qiziqarli, intrigaga boy hamda dramatik keskinlik yuqori bo‘lgan aynan so‘nggi – Alpomishning qalmoqlar asirligidan qaytishi va Qultoy bobo qiyofasida o‘z yurtiga kirib kelishi qismi asos qilib olingan.

Ushbu pyesa respublikamizning ko‘plab yetakchi teatrlari hamda rejissyorlarini o‘ziga jalb eta oldi. Har bir ijodiy jamoa asarga o‘z imkoniyatlari, estetik prinsiplari va hududiy teatr maktabi an’analaridan kelib chiqqan holda turlicha yondashdi. Pyesa turli yillarda Bobur nomidagi Andijon viloyat musiqali drama teatri, Surxondaryo viloyat musiqali drama teatri, Sirdaryo viloyat musiqali drama teatri hamda Muqimiy nomidagi O’zbekiston davlat musiqali akademik drama teatri sahnalarida o‘ziga xos talqinlarda tomoshabinlarga taqdim etildi.

Bobur nomidagi Andijon viloyat musiqali drama teatrida spektakl rejissyor Valijon Umarov tomonidan sahnalashtirilgan bo‘lib, sahnalashtiruvchi rassom Shuhrat Abdumalikov, liboslar rassomi Lola Sattoriy va bastakor Anvar Ergashev ijodiy guruh tarkibidan o‘rin olgan. Spektaklda Alpomish obrazini Habibulla Soliyev, Oybarchin rolini Zarifa Haydarova, Boybo‘ri rolini Abdushukur Abdug‘afurov, Kuntug‘mish obrazini Mavluda Boymatova hamda Qaldirg‘och rolini Gulbahor Toshmirzayeva ijro etgan.

Surxondaryo viloyat musiqali drama teatrida sahnalashtirilgan “Alpomishning qaytishi”ni O‘zbekiston san’at arbobi Mansur Ravshanov sahnalashtirdi. Spektaklning sahnaviy bezagi rassom Baxtiyor To‘rayev tomonidan yaratilgan. Ushbu talqin dostonning etnografik va folklor qatlamlarini sahnaviy vositalar orqali ifodalashga intilgani bilan e’tiborga loyiq.

Qiyosiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ushbu spektakllarning muvaffaqiyati dramaturg matnidagi ruhiy qatlamlarning rejissura va aktyorlik ijrosida qanchalik vizuallashgani bilan o‘lchanadi. Har bir teatr jamoasi o‘ziga xos topilmalari bilan ajralib turadi: Muqimiy nomidagi O‘zbekiston davlat musiqali akademik drama teatri asarni lirik va qahramonlik ohanglari uyg‘unlashgan klassik musiqali drama janrida, musiqiy-vokal imkoniyatlarga tayanib talqin etdi. Bobur nomidagi Andijon viloyat musiqali drama teatri talqinida rejissyor Valijon Umarov an’anaviy baxshichilik maktabiga yaqin, folklor muhiti saqlangan sahnaviy yechimga tayandi. Surxondaryo viloyat musiqali drama teatri esa haqiqiy Boysun-Qo‘ng‘irot etnografik an’analari, qadimiy marosim unsurlari va ehtirosga boy spektakl yaratdi. Sirdaryo viloyat musiqali drama teatri talqini esa zamonaviy texnologiyalar, dinamik musiqa, ramziy ssenografiya va yorqin pafosli, ta’sirchan ruhi bilan ajralib turadi.

Teatr san'atida asar g'oyasini tomoshabinga yetkazishda faqatgina rejissyor talqini emas, balki ssenografiya, musiqiy bezak, sahna plastikasi va liboslar dizayni kabi barcha komponentlar yaxlit simvolik tizimni tashkil etishi lozim. Sirdaryo va Andijon teatrlarida rejissyor Valijon Umarov tomonidan sahnalashtirilgan talqinlarni qiyosiy tahlil qilish orqali sahna komponentlarining funksionalligini yaqqol ko'rishimiz mumkin.

Sirdaryo teatri spektaklining ssenografik yechimi sahnalashtiruvchi rassom Shuhrat Abdumalikov zamonaviylikka yo'g'rilgan ramziy elementlari bilan diqqatni tortadi. Spektaklning muqaddima qismida sahna markazida osilgan aylanuvchi yirik doira – charxi-dunyo (vaqt, taqdir va falak aylanmasi) ramzi markaziy kompozitsion element vazifasini o'taydi. Dekoratsiyalar va otlarning sahna maydonidagi vizual harakatini jonlantirishda qadimiy petrogliflar va tarixiy tasvirlardan unumli foydalanilgani spektaklga mifopoetik teranlik baxsh etgan. Ushbu spektakl muvaffaqiyatini aynan zamon va sahna texnologiyalari rivojlanishi bilan ham bog'lash o'rinlidir, chunki sahna bezaklarining dinamik o'zgarishi va chiroq effektlari asar ruhini chuqurroq ochishga xizmat qiladi.

Surxondaryo teatri talqinida esa sahnalashtiruvchi rassom Baxtiyor To'rayev butunlay boshqacha ssenografik prinsipni qo'llagan. Bu yerda sahna markazidagi universal transformativ dekoratsiya (asosiy sahna bezagi) spektakl davomida ham taxt, ham quduq, ham tancha vazifasini o'tab, asarning ramziy-metaforik ruhini kuchaytirishga xizmat qilgan. Ushbu ko'p funksiyali o'zgaruvchan element voqealar dinamikasini va makon almashinuvini ta'minlashda muhim rejissyorlik ishi bo'lgan. Asarning dramatik kompozitsion tuzilishida epilog qismlari har ikki teatrda turlicha kompozitsion yechimga ega. Andijon teatri talqinida muqaddima an'anaviy xalq teatri tamoyillariga yaqin. Baxshi el-ulusni o'z atrofiga yig'ib olib, o'rtaga o'zi tushib doston aytishidan boshlanadi. Qahramonlar dunyoqarashi va harakatlari ancha bosiq, vazmin va mulohazakor uslubda taqdim etiladi. Sirdaryo teatri talqinida esa kompozitsiya ancha pafosli va monumental tus oladi. Parda ochilishi bilan el-ulus ulug'vor simfonik musiqa ostida sahnaga chiqib keladi va "Alpo-o-mi-i-ish!", deya Hakimbekni chorlab, sahna ortiga chiqib ketadi. Sahnada faqat do'mbirasi bilan charxi-dunyo bezagi ostida turgan Haqqul baxshining metafizik va sirli ovozi eshitilib turadi. Baxshi dostonni Boybo'ri va Boysarining befarzandlikdan qiynalib, Allohdan farzand so'rashi hamda Shohimardon pirdan madad so'rab turgan joyigacha kuylaydi. Shu lahzada Alpomish sahnaga chiqadi va Oybarchin bilan xayrlashuv muloqoti – uning qalmoqlar yurtiga ketishi haqidagi xabarni aytadi. Rejissyor pyesadagi "Bahorga ko'milgan dasht" remarkasini qahramonlarning liboslaridagi bahoriy ramzlar orqali vizuallashtirgan.

Alpomishning qalmoqlar qo'liga tushishi, zindondagi og'ir iztiroblari va olishuv sahnalari Sirdaryo teatrida zamonaviy chiroq va dinamik musiqiy bezaklar yordamida kuchli hissiy ta'sir bilan taqdim etilgan. Ta'kidlash joizki, ushbu zindon sahnasi va Alpomishning dramatik monologi pyesaning ilk versiyasida ham,

Andijon teatridagi spektaklda ham mavjud emas edi; bu Sirdaryo spektakli uchun rejissyorning o‘ziga xos va muvaffaqiyatli topilmasidir.

Sirdaryo teatri atmosferasi shiddatkorligi va dinamikasi bilan tomoshabinni hayajonga sola oladi, bu holat qahramonlarning xarakteri va musiqada yaqqol aks etadi. Spektakldagi Boysun va surxoncha qadimiy kuylar hamda olovli raqslar asarga kuchli milliy ruh bag‘ishlab, tomoshabinni o‘sha mifologik davr iqlimiga chuqurroq olib kiradi. Ultontoz va uning shotirlarining g‘ayrioddiy raqslari ham Sirdaryo teatrida o‘ziga xos tus olib, zamonaviylik elementlari bilan uyg‘unlashgan.

Biroq, Surxondaryo teatri talqinida sahna plastikasida baletmeyster Shoira Jo‘rayevaning xoreografik chizgilari asar dinamikasini yanada tizimli oshirgan. Xususan, Ultontoz va uning kallari-shotirlari bilan Alpomishning Qultoy qiyofasidagi to‘qnashuvi, ya’ni olishuv sahnasi o‘zining plastik harakatlari va kompozitsion izchilligi bilan mukammal rejissyorlik va xoreografik simbioz sifatida baholanishga loyiq.

Sirdaryo va Andijon teatrlari spektakllarida aktyorlar ansamblining shakllanishi hamda obrazlarning psixologik talqinida jiddiy yutuqlar bilan bir qatorda muayyan nomutanosibliklar ham ko‘zga tashlanadi.

Andijon teatrining Alpomishi mulohazakor, biroz sovuqqon, o‘rta yoshlardagi vazmin qahramon sifatida gavdalantirilgan edi. Sirdaryo teatrining Alpomishi (Shuhrat Abdurahmonov) esa qiziqqon va yosh yigit sifatida talqin etilgan. Mantiqiy nuqtayi nazardan, Sirdaryo teatrining Alpomish va Barchini Andijon teatridagiga qaraganda ancha yosh ko‘rinadi va bu doston poetikasiga mos keladi. Biroq, Shuhrat Abdurahmonovning tashqi qiyofasi Alpomishga xos xususiyatlarga ega bo‘lsa-da, aktyor ijrosida xarizma, alpga xos salobatlilik va ichki quvvat yetishmagandek tuyuladi.

Sirdaryo teatrida Mehridilbonu Ergasheva ijro etgan obrazni xalq tasavvuridagi dovyurak, matonatli Oybarchin timsoli bilan uyg‘unlashtirish ancha qiyin. Uning ijrosida qat’iyatsizlik va o‘z qahramoni xarakteriga nisbatan ishonchsizlik seziladi. Andijon teatrining Oybarchini aktrisa Zarifa Haydarova esa sirdaryolik hamkasbiga qaraganda obrazning ruhiyatiga chuqurroq kiradi.

Liboslar bo‘yicha rassom Mirjalol Xoliqovning yondashuvida jiddiy yutuqlar va muayyan kamchiliklar ko‘zga tashlanadi. Sirdaryo Alpomishida qahramonning Qultoy qiyofasiga kirgandagi kiyimi, ayniqsa boshidagi tumog‘i nihoyatda to‘g‘ri va mantiqiy tanlangan. Bu tumoq aktyorning yuzini to‘liq to‘sib turishi tufayli, sahnadagi boshqa personajlar uni taniy olmayotganiga tomoshabin chin dildan ishonadi. Andijon teatridagi spektaklda esa buning aksi edi: Qultoyning tumog‘i shunchalik jo‘n va ochiq ediki, uni kiyib olgan odamning Qultoy emas, balki Alpomish ekanligi kundek ravshan bo‘lib qolar va bu holat sahna asaridagi badiiy shartlilik tamoyiliga putur yetkazardi. Shuningdek, Sirdaryo spektaklida Qaldirg‘ochning libosi ramziy ma’noda qaldirg‘och qushining qiyofasini eslatishi tahsinga loyiq. Albatta yuqoridagi muvaffaqiyatlar yonida kamchiliklar ham seziladi. Ultontoz va uning shotirlarining kostyumlari liboslar dizayni bo‘yicha

muvaffaqiyatli ishlangan bo‘lsa-da, Boybo‘ri (Sherzod Kattaboboyev)ning bosh kiyimi o‘sha tarixiy davr va makon xususiyatlariga to‘liq mos kelmaydi. Oybarchinning liboslari ham ma’lum sahnalarda uning ruhiy holati va dramatik vaziyatiga hamohang emasdek taassurot uyg‘otadi.

Sirdaryo teatri spektaklida Ultontoz (Ulug‘bek Ahmedov) xarakterida komediya va satira elementlari yaqqol seziladi. Biroq, rejissura va aktyor ijrosida Ultontoz hamda uning shotirlari obrazi haddan tashqari bo‘rttirib yuborilgan bo‘lib, bu holat asarning tragik va epik pafosiga nisbatan biroz erish tuyuladi, tomoshabinning asar dramatizmiga sho‘ng‘ishiga xalaqit beradi. Bodombikach ham spektaklda sof komik obraz sifatida namoyon bo‘ladi, biroq uning va unga hamroh qahramonlarning satirik chizgilari me’yordan oshib ketgan. Avvalgi spektakllarida voqealarga va qahramonlar fojiasiga biroz lirik uslubda yondashgan rejissyor Valijon Umarov bu safar Sirdaryo sahnasida voqelikka ancha sovuqqonlik va keskinlik bilan yondashganini kuzatish mumkin.

Spektakl davomida dinamik musiqiy bezaklarning va ovoz effektlarining haddan tashqari balandligi sahna nutqi madaniyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatgan – musiqa aktyorlarning diksiyasini (so‘zlarini) bosib ketadi. Ba’zi muhim dramatik sahnalarda esa aktyorlar nutqida emotsional joziba yetishmasligi ko‘zga tashlanadi.

Bodombikach va Qultoy o‘rtasidagi o‘lan aytishuv sahnasi sahna dinamikasini ma’lum ma’noda ko‘targan bo‘lsa-da, uning haddan tashqari cho‘zib yuborilgani va Bodombikach rolini ijro etgan aktrisaning nutqidagi verbal noaniqliklar umumiy estetik taassurotni biroz pasaytirgan.

Alpomish va qalmoqlar o‘rtasidagi jangovar to‘qnashuv sahnalarida aktyorlarning plastik yechimlari, ya’ni sahna jangi harakatlarining professional ishlanmasi yetishmaydi.

Alpomishning uzoq yillik ayriliq va azoblardan so‘ng dushman qo‘lida azob chekayotgan onasi Kuntug‘mishbeka (Ra’no Hayitova), sodiq quli Qultoy (Ibrohim Qosimov) va rafiqasi bilan uchrashish sahnalarida (peripetiya bosqichlarida) rejissura va aktyorlar tomonidan kutilgan hissiy chuqurlik va ruhiy keskinlik yetarlicha ta’minlanmagan.

Dramatik kolliziya – Usmon Azim pyesasining ham, Valijon Umarov spektaklining ham markaziy badiiy mexanizmi bo‘lib, u bir necha qatlamda namoyon bo‘ladi. Asardagi tugun Alpomishning uzoq yillik ayriliqdan so‘ng o‘z yurtiga qaytishi va o‘zi tark etgan ijtimoiy-axloqiy muhitning tubdan salbiy tomonga o‘zgarganini anglashidan boshlanadi. Qahramonning yuksak ideallari bilan mavjud buzuq ijtimoiy muhit o‘rtasidagi qarama-qarshilik asosiy konfliktni keltirib chiqaradi va syujet harakatini jadallashtiradi.

Peripetiya ya’ni vaziyatning kutilmagan tomonga o‘zgarishi qahramonning o‘z yurtida begona va g‘arib holatga tushishi, eng yaqin insonlarining ruhiy evrilishlari orqali murakkablashadi. Sirdaryo teatridagi spektaklda Haqqul baxshining fojiali o‘limi va undan keyingi Alpomish bilan dialogi shunchalik yuksak pafosda ishlanganki, tomoshabinlar sahna tugashi bilan larzaga kelib, uzoq vaqt qarsak

chalib yuborishadi. Alpomishning Ultontozni adolat yuzasidan jazolashi (o‘ldirishi) sahnasi ham rejissura tomonidan vizual jihatdan nihoyatda aniq va muvaffaqiyatli topilgan.

Aristotel ta’riflagan katarsis (ruhiy poklanish**)** hodisasi asarda faqat finalda emas, balki kulminatsiyaga yaqin sahnalarda ham bir necha bosqichda yuzaga keladi. Buning eng yorqin misoli – Qultoy Alpomishning yelkasidagi alpga xos belgini ko‘rib, uning o‘z beki ekanligini tanigan lahzadir. Shu lahzada Alpomish va Qultoy quchoqlashishadi; Alpomish o‘z quliga qarata insoniylik, cheksiz mehr-muhabbat va sadoqat bilan yo‘g‘rilgan monologini aytadi. Bir qulning o‘z begiga bo‘lgan sadoqati va bekning o‘z qulini kamsitmay, uni bobo deb e’tirof etishi tomoshabinlar qalbini to‘lqinlantirib, zalda kuchli hissiy poklanish – katarsisni paydo qiladi:
Alpomish: “Bobo! Elim bo‘lgan bobom! Yurtim bo‘lib, yo‘limga peshvoz chiqqan bobom!..”

Asarning kulminatsiyasi Alpomish va unga qarshi turgan Ultontoz kuchlari o‘rtasidagi ochiq to‘qnashuvda, adolat tantanasi arafasida yuz beradi. Biroq, spektaklning final yechimida jiddiy rejissyorlik xatosiga yo‘l qo‘yilgan. Sahnada dastlab yosh Yodgorning raqiblar qo‘lida azoblanishi ko‘rsatiladi, so‘ng Alpomishning qo‘lida kamon (yoy) ko‘tarib chiqib kelishidagi mizansahnalar ketma-ketligi keraksiz darajada cho‘zib yuborilgan. Bu holat Alpomishning o‘z farzandini qutqarish uchun yetib kelish lahzasining dramatik ta’sirini va keskinligini susaytiradi, natijada qahramonning alp timsoliga va uning chaqqonligiga nisbatan tomoshabinda muayyan instinktiv shubhalarni keltirib chiqaradi. Yechim qismida konflikt batamom bartaraf etilib, ma’naviy muvozanat tiklansa-da, final ssenografik va plastik jihatdan yanada mukammalroq bo‘lishini davr talab etadi.

Usmon Azimning “Alpomishning qaytishi” dramasi o‘zbek teatr san’atida xalq og‘zaki ijodi namunalarini zamonaviy tafakkur prizmasidan o‘tkazishning go‘zal namunasi bo‘lib qoladi. Sirdaryo viloyat musiqali drama teatri jamoasi va rejissyor Valijon Umarov taqdim etgan sahna asari o‘zining zamonaviy texnologik va ssenografik yechimlari, shiddatkor rejissura konsepsiyasi hamda betakror sahnaviy kompozitsiyasi bilan tomoshabinlar va mutaxassislar diqqat markazida turishga loyiq.

Spektaklda aktyorlar tanlovi, obrazlarning satirik bo‘rttirilishi hamda musiqiy sintezlashtirish bilan bog‘liq ayrim akustik-plastik kamchiliklar ko‘zga tashlansa-da, asarning umumiy g‘oyaviy-tarbiyaviy qimmati nihoyatda zalvorlidir. Globallashuv, ma’naviy tahdidlar va raqamli texnologiyalar girdobida qolayotgan bugungi yosh avlod dunyoqarashini boyitishda, ularning qalbidan mardlik, vatanparvarlik, sadoqat va adolatparvarlik kabi yuksak insoniy fazilatlarning chuqur joy olishida ushbu spektakl muhim ijtimoiy-estetik vazifani bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bayandiyev T. "Alpomish sahnada" // “Xalq so‘zi” gazetasi, 2001-yil, 10-avgust. – B. 4.
2. Mirzayev T. Alpomish dostoni haqida // Alpomish dostoni. – Toshkent: Sharq, 2010. – B. 3–4.
3. Aristotel. Poetika (Poeziya san’ati haqida) // Rus tilidan M. Mahmudov va U. To‘ychiyevlar tarjimasi. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1980. – B. 16.
4. Abdusamatov H. “Drama nazariyasi” // – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2000.
5. “Alpomishning qaytishi” pyesasi
6. www.ziyo.com kutubxonasi

Muassis - "FAN VA INNOVATSIYA YANGILIKLARI" MCHJ
Jurnal hamkori - «PROFI UNIVERSITY»

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-yil 24-may kuni № 454068-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Jurnal 2024-yilda tashkil etilgan, 1 oyda bir marta o'zbek, tojik, qozoq, qirg'iz, qoraqalpoq, rus va ingliz tillarida nashr etiladi.

Tahririyat manzili: 190110, Toshkent shahri Uchtepa tumani, Bog'iston MFY, 14-mavze, 8-uy.

Telefonlar: +998 90 749 00 00
+998 90 749 77 77
+998 91 902 05 01
E-mail: saen_2024@mail.ru
Jurnal sayti: www.saen.uz
Telegram kanali: **https://t.me/saen_2024**

Maqolada keltirilgan fakt va ma'lumotlarning to'g'riligi uchun mualliflar mas'uldirlar.

"Fan va ta'lim yangiliklari" ilmiy-amaliy jurnali Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining qarori (25.08.2025 y., №374/5) bilan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

ISSN: 3093-8694